

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 10 / Sayı 1 / Yaz 2021

ISSN: 2147-1622

Kitap İncelemesi: Derek Ryan, çev. Ayten Alkan,
Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş

Nazlı Avcılar Avşar

Ankara Üniversitesi
nazliavcilar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1351-0264

Makale Bilgileri:

Avşar Avcılar, Nazlı. 2021. Kitap İncelemesi: Derek Ryan, *Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*. *Posseible: Felsefe Dergisi* 10, no. 1: 93-96.

Kategori: Kitap İncelemesi / Gönderildiği Tarih: 04.05.2021

Kabul Edildiği Tarih: 14.06.2021 / Yayınlandığı Tarih: 15.07.2021

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 10 / Issue 1 / Summer 2021

ISSN: 2147-1622

Book Review: Derek Ryan, trans. Ayten Alkan,
Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş

Nazlı Avcılar Avşar

Ankara University
nazliavcilar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1351-0264

Article Information Tag:

Avşar Avcılar, Nazlı. 2021. Review of *Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, by Derek Ryan. *Posseible: Felsefe Dergisi* 10, no. 1: 93-96.

Category: Book Review / Date Submitted: 04.05.2021
Date Accepted: 14.06.2021 / Date Published: 15.07.2021

Derek Ryan, *Hayvan Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Ayten Alkan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, 238 sayfa, ISBN 9789750526671.

Nazlı Avcılar Avşar

Birleşik Krallık'ta Kent Üniversitesi'nde Modernist Edebiyat alanında dersler veren Derek Ryan çalışmalarında aynı zamanda hayvan çalışmaları ve eleştirel teoriye eğilmektedir. *Hayvan Kuramı* Derek Ryan'ın ikinci kitabı. Bu kitabın da odağına aldığı hayvan çalışmaları, özellikle 1980 sonrası dönemde hayvanlarla ilişkilerimizi sorgulayan birçok akımın kesişmesiyle ortaya çıktı. Hayvan hakları tartışmaları, Derrida gibi filozofların hayvanlarla ilişkimizi de etik tartışmalarının içine çekme çabaları; bu çalışmaların “insan-hayvan çalışmaları” ve “eleştirel hayvan çalışmaları” gibi isimlerle de anılmasına sebep oldu. Derek Ryan da bu kitabında, hayvan çalışmalarının bir çeşit tarihçesini ortaya koyuyor.

Hayvan Kuramı, “Giriş” bölümünden alıntılırsak “...düşünce dünyamızda birçok hayvanla yaşadığımız karşılaşmalara dair bir kitap” (16). Kitap “Giriş” bölümünde, hayvanat bahçesindeki, sokaktaki veya evcil hayvanlar söz konusu olduğunda evdeki bu karşılaşmaların düşünsel kökenini araştırmak üzere felsefe tarihinde iki kritik döneme değiniyor: Antik Yunan ve Aydınlanma. Bu iki dönem sırasıyla insanın doğada kendini konumlandırmaya çalıştığı ve gelenekten ve dogmadan kopuşun tam anlamıyla gerçekleştiği dönemler olması bakımından önemliler. Aristoteles'e ve onun politik hayvan tanımına odaklanan yazara göre Aristoteles insan ile hayvan arasındaki ayrımı iletişimin (duygu ve bilgi aktarımının) ötesinde yargı üretiminde bulmuştur. Hayvanlar seslerle, örneğin acı deneyimini birbirlerine anlatabilirler veya örneğin bir arı dans ederek besinin yerini kolonideki diğer arılara aktarabilir. Fakat bu durum Aristoteles için hayvanların da insanlar gibi düşünebildikleri, yanlış değerlendirmeler yapabildikleri veya bu yanlışları kabul edebildikleri anlamına gelmez. Aristoteles bu yetenekleri politik bir aktör de olan insan türüne yükler. Bu, kitap boyunca karşımıza çıkacak antroposantik düşünce örneklerinden ilkidir. Doğal olarak yöneten, insan türünün (Aristoteles söz konusu olduğunda aynı zamanda “erkek”) bireyleriyken geriye kalan tüm canlılar doğal olarak yönetilen ve kendileri için yönetilmenin “iyi” olduğu varlıklar tarafında yer alırlar.

Aydınlanma düşüncesine gelindiğinde Descartes'ın düalist felsefesinde gerçekleşen yarılmaya değinen yazar, insanın özne olarak belirlediği bu momenti antroposantrizmin Aydınlanma düşüncesinde deyim yerindeyse cisimleştiği yer olarak görüyor. Descartes'a göre hayvanlar “algıya dayalı imgelem”e sahipken, insanlar “bilinçli imgelem”e sahiptirler. Bu da insanların “bir şeyi veya bir diğerini yapma kararını vermek üzere akıl yürütme” yeteneğine sahip oldukları anlamına gelir (21).

Antroposantrizmin imkânı gibi, antroposantrik olmayan bir düşüncenin imkanını da bu iki dönemde bulan yazar, ruh göçü öğretisi ile birlikte Hume ve Locke gibi ampirisistlerde ve Spinoza'da bu imkânın izini sürüyor. Algıya dayalı imgelemin bir ampirisist için ait olduğu bireyi hayvandan daha fazlası yapabilmesi şaşırtıcı

değildir. Zira bu yaklaşıma göre insanın doğru bilgisinin kaynağı da deneyimdedir. Pisagor'un ruh göçü öğretisi ele alındığıdaysa antroposantrizmi görmek halen mümkündür. Pisagor hayvan eti yemeyi yasaklar, çünkü hayvanlar bir insanın kendi bedenlerine göçmüş ruhunu taşıyor olabilirler. Bu tartışmalardan anlaşılabilceği gibi kitabın antroposantrizm okuması niyetle ilgilidir. İnsan merkezci bir yaklaşımla, insan bedeni ve ruhunu veya insan refahını, insanın dünya üzerindeki merkezi rolünü korumaya yönelik bir düşünce midir hakkında konuştuğumuz, yoksa tam tersi mi?

Hayvan Kuramı'nın birinci bölümünde ("İnsanlar Olarak Hayvanlar") psikanalizi antroposantrizmle karmaşık ilişkisi içinde görürüz. Freud psikanalizi "insan narsisizmine" indirilmiş darbelerden üçüncüsü olarak tanımlar. İlk ikisi insanı evrenin merkezindeki yerinden eden Kopernik Devrimi ve canlılar aleminde hiyerarşik olarak üstün pozisyonunu sarsan Darwin'in Evrim Kuramı'dır. Freud'a göre psikanaliz akla olan güveni bilinçdışının varlığını ortaya koyarak sarsmıştır. Psikanaliz insan bilincinin sadece rasyonel temellendirmeler tarafından değil, güdüler tarafından da tetiklendiğini ve yönlendirildiğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşımıyla kendine gelinene değin insan aklına yöneltmiş yüksek güveni sarsan ve bilince "hayvani" bir öge yerleştiren Freud antroposantrizmi de sarsıyor görünmektedir (42). Fakat psikanalitik araştırmada hayvanların temsil ettikleri şeyler (veya tek başına birer temsilden ibaret olmaları) ele alındığında sadece bir göstergeye indirgendikleri ayırt edilir. Her hayvan Freud ve ardılları tarafından Ödipal kompleksin bir evresinin göstergesine (yani anneye, babaya veya özetle bir insana) indirgenmiştir. Freud için sembolik rüya görmek insanın bir yetisiyken Lacan'a geldiğimizde "sembollerden anlam çıkarma kapasitesinden yoksunluk" "insan olmayanın temsili" olarak çıkar karşımıza. Ayna Evresi örneği üzerinden Lacan'ın düşüncesine baktığımızda bir karşılaştırmalar bütünü görürüz: çocuğun yapabildikleri ve hayvanın yapamadıkları (56). Bu baştan yanlı bir karşılaştırmadır. Çocuk araçsal zekâda şempanzenin gerisindeyken de aynada kendini tanıyabilmekte, buna uzun süreli ve kendini dünyadan ayırt etmede temellendiği düşünülen bir ilgi ve coşku gösterebilmektedir. Şempanzenin zekâsı mekaniktir, çocuğun tanınması coşkulu. Çocuğun coşkusu "insanı kuran" bir evrenin sonucudur. Şempanzenin deneyiminden ayrık ve üstün görülür.

"Hayvan Ontolojisi" ismini taşıyan ikinci bölüm Kant'ın düşünceleriyle açılışı yapar. Kant insanlığı hayvanlık aşıldıktan sonra ulaşılabilecek bir merteye olarak görür. Nietzsche Kant'ın aksine üst insan kurgusunun içine hayvanlığın bir çeşit yeniden keşfini, insandaki hayvana hakkının teslim edilmesini dahil eder. İnsanın doğadan ayrık bir varoluş biçimi olduğunu reddeder. Yazara göre, Nietzsche'nin hayvanları açıkça antropomorfik özellikler sergilerler. Bir yandan da insanlara hayvansı özellikler atfedilir. Bunlar olumlu ve olumsuz özellikler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu geçişli yapı hayvanlığın üstünde yükselen bir insanlık ve onun sonucu kültür yerine beraber gelişen bir insanlık/kültür ve doğa (veya hayvan oluş) düşüncesi sunar. Nietzsche'nin bengi dönüşü Deleuze ve Guattari'nin anladığı anlamda bir "oluş"a gönderme yapar. Her şey (insanlar ve hayvanlar ve doğanın tüm öğeleri) her an çözülmekte ve ölmekte ve sonra yeniden aynı oluşa geri dönmektedirler. Deleuze ve Guattari'nin teorisinde hayvanlar söz konusu

olduğunda etki edebilme ve etkilenebilmenin de altı çizilir. Bu birlikte oluş Haraway'in miras alacağı “dolaşıklık” terimini beraberinde getirir. Bu yeni tür evrim teorisi kategorilere ayrılmış türlerin birbirlerine geliştikleri hiyerarşik bir düzenden ziyade birbirlerine etkiyerek değiştikleri, oluş halinde kaldıkları bir teoridir. “Birlikte oluş” teorisidir. Haraway'in üçüncü bölümde daha detaylı olarak üzerinde durulacak düşüncesi, örneğin bir evcil hayvanla, kendi köpeği Cayenne'le beraber eğitimlerini inceler ve bu eğitimin sadece Cayenne'de değil, Haraway'de de değişime sebep olduğunu söyler. Bu deneyimlerden yola çıkarak Haraway'in vardığı yer “arkadaş türler” arasındaki “dolaşıklık” olacaktır.

Kitabın üçüncü bölümü olan “Hayvan Hayatı” evde bakılan hayvanlara odaklanır. Derrida banyoda çıplakken kedisıyla karşılaşır ve bundan utanç duyar. Bu utanç kendisi başkaca bir utanca sebep olur: Derrida hayvanlar için mevcut olmayan bir utanç kaynağını bu karşılaşmaya yükleyerek antroposantrik bir duygunun esiri mi olmuştur? Hayvanlar için giyinmek söz konusu değildir, bu yüzden çıplaklık diye bir durum da mevcut değildir. Derrida'nın bir kedinin karşısında çıplak olmaktan duyduğu utanç insan ile hayvan arasındaki farkları görmezden gelen antroposantrik bir anlam taşır. Yine de Derrida'nın niyeti ve önerisi söz konusu hayvanlar olduğunda insanla arasındaki farkı görmezden gelecek şekilde bir eşitleme yoluna gitmek değildir. Öneri daha çok insanı da bir tür olarak konumlamak, karşısına da tek bir hayvanlık kategorisi koymak yerine hayvanlar kelimesinin örttüğü çokluğu görmek ve tüm türler arasındaki farkları tanımaktır. Heidegger'e geri gidildiğinde Haraway'in yukarıda özetlediğim “dolaşıklık” kavramsallaştırması sadece türler arası bir etkileşim olarak değil, tür ile çevresi (dünyası) arasındaki etkileşim olarak da okunacaktır. Bu da bizi Darwin'ci evrim teorisini bir “birlikte oluş” olarak okumaya davet eden Uexküll'ün görüşlerine götürür. Uexküll'e göre doğal seçilimin en güçlüsünün hayatta kalmasına imkân verdiği yönündeki görüş iki şeye sebep olur: Türün çevresini seçmede, onu etkilemede, onu şekillendirmedeki rolü görmezden gelinir ve teori, açıklamak için marjinal çevre-tür birliktelikleri arar. Oysa Uexküll'de *Umwelt* kavramı, her hayvanın kendine özgü bir dünyası olduğu anlamına gelir. Bu kavramsallaştırma herhangi bir hayvanın mekânla şekillendirici bir ilişki içinde olduğu hatırlatması ve deneyimin salt insan algısına kapatılamayacağı uyarısıyla beraber gelir. Evde bakılan hayvanlar ölçeğinde bunu anlamak zor değildir. Sadece mekânsal ölçeği tüm dünyaya, deneyim ölçeğini de tüm türlerin özgün deneyimleri ölçeğine genişletmek gerekir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü olan “Hayvan Etiği” “tüketim malzemesi olarak” hayvanlara odaklanarak başlar. Bölümün en baştan ortaya koyduğu gibi, bu konudaki zorluk bu hayvanların gözden ve dolayısıyla düşünceden uzaklıkları konusundadır. Önümüze ancak bir tüketim malzemesi olarak gelen hayvanlara nasıl davrandığımız üzerine düşünmek hayvanat bahçesindekilere ve evde bakılan hayvanlara göre daha zordur. Bu konudaki girişimlerden ilki olarak faydacı düşünürlerden gelen yorumlar ele alınır: Bentham'ın bir dipnota sığdırdığı vurgusu, hayvanlara davranışımızı belirleyen sorunun “acı çekip çekmedikleri” olması gerektiğidir. Onun gibi bir faydacı olan Peter Singer acıdan kaçınma ve hazza yaklaşma değerlendirmesinin tüm hayvanlar için yapılması gerektiğini ve her türün deyim yerindeyse taşıyabileceği yükten mesul tutulmasını savunur. Yazara göre,

buradaki değerlendirme tahmin edilebileceği gibi rasyonel ve antroposantriktir. Hayvan hakları yaklaşımıysa hayvanların her birinin tartışmasız değeri olduğunu savunur. İnsan haklarının hayvanları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunan bu düstur Paola Cavalieri'nin hangi türlerin bu genişletmeden faydalanabileceği sorusuna cevap verirken çizdiği sınırdan yeniden antroposantrizme paralelleşir. Yapabilirlikleri hesaba katan Martha Nussbaum'un düşüncesine de benzer bir eleştiri getirmek mümkünse de Nussbaum'un düşüncesi hayvan hakları konusunu düşünmek için Cavalieri'den daha geniş bir alan açmış gibi görünür. Bir hayvanın ancak geliştirilmek adına eğitilmesine, sınırlandırılmasına veya rahatsız edilmesine imkân tanıyan bu düşünce aynı muamele insanlara yöneldiğinde aynı gönül rahatlığıyla onay vermediği için eleştirilir. Nussbaum'un düşüncesine getirilen eleştirinin tamamı “yeterince radikal olmama” ve “neoliberal özgürlük anlayışı” sınırları içinde kalma olarak özetlenebilir.

Alt başlığında kendisinin de işaret ettiği üzere hayvan kuramına bir giriş niteliğinde olan bu kitabın konuya nereden başlayacağını bilemeyenler için iyi bir başlangıç kitabı olduğunu düşünüyorum. Hayvanlar hakkındaki düşünüşümüzün derli toplu ve sınırlı bir döneme sapanıp kalmayan bir tarihini sunuyor kitap ve bunu konunun gerektirdiği gibi bugünle ve gündelik hayatla ilişkilenerak yapıyor. Düşünceyi soyut tahtından etmeye yönelik bu girişim sonlanırken bilhassa parlak bulduğum şu düşünceyi analım: Diamond'ın düşüncesi “yoldaş canlılar” tanımı etrafında şekillenir. Bu düşüncenin bize önerdiği “insanın özel konumunu reddetmek suretiyle değil, deyim yerindeyse onu yoğunlaştırmak suretiyle” (199) düşünmeye ve davranmaya başlamaktır. İnsan olma halimizi değiştiremeyeceğimize ve kendimizi ahlâki varlıklar olarak tanımladığımızı göre hayvanlarla beraber yaşamın bir yolunu bulmalıyız. Tıpkı Derrida'nın ya da Haraway'in önerdiği gibi en yakınımızdakinden başlamak pratik bir yöntem olacaktır. Bu, bahçedeki kediyi konuşmamızı hatırlatıyor bana: “Bak canım, ben insanım sen de kedisin, hadi şimdi birbirimizle nasıl iyi geçinebileceğimizi konuşalım.”